

УДК 347.633

Косенко Н. П., помічник-консультант
Народного депутата України

Правові наслідки здійснення усиновлення

Розглянуто правові наслідки здійснення юридичного акту усиновлення. Окреслено загальний зміст правовідносин між усиновлювачами та усиновленими, взаємність їх прав та обов'язків. Обґрунтовано висновок щодо тотожності батьківських правовідносин з правовідносинами усиновлення, внесено пропозиції до законодавства.

Ключові слова: усиновлення, усиновлювач, усиновлений, правові наслідки усиновлення.

Рассмотрено правовые последствия осуществления юридического акта усыновления. Очерчено общее содержание правоотношений между усыновителями и усыновленными, взаимность их прав и обязанностей. Обосновано вывод о тождественности родительских правоотношений с правоотношениями усыновления, внесены предложения в законодательство.

Ключевые слова: усыновление, усыновитель, усыновленный, правовые последствия усыновления.

Consider the legal implications of the legal act of adoption. Outlines the general content of the legal relationship between adoptive parents and adopted children, reciprocity of rights and duties. The conclusion about the identity of the parental relationship with the adoption of legal relationship, made proposals for legislation.

Keywords: adoption, adoptive parent, adopted person, the legal consequences of adoption.

Актуальність теми: в умовах сьогодення, коли Україна будує своє законодавство у відповідності із міжнародними вимогами та стандартами, особливої уваги набувають питання щодо захисту прав та інтересів дітей, які в силу тих чи інших обставин залишилися без батьківського піклування. В більшості нормативно-правових актів міжнародного та національного значення закріплено, що турботу про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування бере на себе держава. Здійснюється це за допомогою різних правоохоронних форм, таких як, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, усиновлення. Сутність останнього визначається тим, що закон прирівнює усиновлену дитину до рідних дітей усиновлювача. Фахівці підкреслюють, що за допомогою усиновлення усуваються несприятливі для формування особистості дитини обставини, і створюються більш близькі до тих, що складаються у сім'ї [1, с.190]. Вважаємо, що є всі підстави погодитися із такими висновками.

В юридичній літературі в галузі сімейного права, однозначно вироблена позиція, що правові відносини, які виникають між усиновленим та усиновлювачем, аналогічні правовим відносинам, які існують між батьками і дітьми. Така позиція знайшла свого відображення у ст. 232 Сімейного кодексу України. Це означає, що вимоги, які висуваються усиновлювачам щодо виховання усиновлених дітей, такі ж як і ті, що висуваються до батьків щодо рідних дітей. Єдиною відмінністю, наголошувала Н.Єршова, і ми приєднуємося до такої думки, є те, що якщо юридичним актом, який породжує правові наслідки для батьків і дітей є реєстрація народження дитини, то при усиновленні таким юридичним актом є рішення суду [2, с.60].

Інститут усиновлення виходить головним чином із інтересів неповнолітніх, про те водночас, надає можливість громадянам задовольнити природні потреби материнства, батьківства. Свого часу вірно зауважував Г.Свердлов, що при всій важливості питань майнового характеру, пов'язаних з усиновленням, майновий інтерес не виступає центральною ідеєю цього інституту [3, с.240].

Важливість інституту усиновлення давно підтверджена практикою його існування в загальній системі опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Однак сучасний стан правового регулювання інституту усиновлення та практика його застосування, актуальність завдань, які ставляться перед інститутом усиновлення, висувають потребу подальшої активізації наукових досліджень та вироблення конкретних механізмів, здатних покращити кількісні показники, що характеризують стан усиновлення зокрема, з відповідним збереженням якості та дієвості цього інституту в цілому.

Стан дослідження. Теоретичною базою для здійснення дослідження стали праці відомих вітчизняних та російських фахівців в галузі сімейного права. Серед них слід назвати Я. Шевченко, С. Індиченка, З. Ромовську, Г. Свердлова, О. Пергамент, О. Нечаєву, А. Белякову, В. Рясенцева, В. Маслова, О. Пушкіна, Н. Єршову, Л. Короткову, І. Жилінкову, В. Гопанчука, С. Фурсу, О. Драгневич, В. Барсукову, Л. Зілковську, О. Пунду та б. ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні основних правових наслідків, що виникають у зв'язку із здійснення усиновлення та їх впливу на сімейні правовідносини.

Виклад основного матеріалу. Законом встановлено, що усиновлення вважається здійсненим у день набрання чинності рішення суду про усиновлення, на підставі якого в актовий запис про народження дитини або повнолітньої особи, орган державної реєстрації актів цивільного стану вносить відповідні зміни і видає нове свідоцтво про народження. Свідоцтво про народження, що було видане раніше, анулюється. Як будь-який юридичний акт, факт усиновлення породжує ряд правових наслідків. З одного боку, з моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права та обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому — між її дітьми, онуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням. З іншого боку, з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. У зв'язку з цим ми погоджуємося з В.Рясенцевим, який підкреслював, що, усиновлення — одночасно і правоутворюючий і правоприпиняючий юридичний факт [4, с. 216].

Основним правовим наслідком усиновлення є те, що усиновлені діти і їхні нащадки по відношенню до усиновлювачів та їх родичів, а усиновлювачі та їх родичі по відношенню до усиновлених та їхніх нащадків, повністю прирівнені в особистих і майнових правах й обов'язках до родичів за походженням. Таким чином, права усиновлювачів і усиновлених, та батьків і дітей за походженням, нічим не відрізняються — це права і обов'язки, які передбачені законом для батьків по відношенню до їх кровних дітей [5, с. 181]. На підтвердження такого висновку можна навести і міркування В.Шахматова та Б.Хаскельберга, які зазначали, що з актом усиновлення закон пов'язує правові наслідки, виникнення сімейних правовідносин, за своїм змістом тотожних правовідносинам, що виникають на підставі факту родинності; акт усиновлення породжує правові наслідки не тільки у сфері відносин, що регулюються сімейним правом, але і іншими галузями, впершу чергу цивільного [5, с. 247; 272].

Нами підкреслювалось, що прирівнюючи усиновлених до родичів усиновлювача, закон одночасно містить правило про те, що усиновлені діти втрачають особисті та майнові права і звільняються від обов'язків щодо батьків та їх родичів. Та разом з тим, в певних випадках, закон передбачає збереження правовідносин з одним із батьків або ж з родичами померлого батька, про що повинно в обов'язковому порядку

зазначатися в рішенні суду. Так, наприклад, при усиновленні дитини однією особою, ці права та обов'язки можуть бути збережені за бажанням матері, якщо усиновлювачем є чоловік, або за бажанням батька, якщо усиновлювачем є жінка. Якщо після смерті одного з батьків дитини або розірвання шлюбу з особою, яка визнана судом недієздатною, другий із батьків дитини вступив у повторний шлюб і його дружина, чоловік у повторному шлюбі бажають усиновити дитину, баба, дід дитини з боку того з батьків, хто помер або визнаний недієздатним, рідні брати та сестри дитини мають право подати до суду заяву про збереження між ними та дитиною, яку усиновлюють правового зв'язку (ст. 232 СК України). Суд розглядає таку заяву одночасно із заявою про усиновлення і задовольняє її, якщо це відповідає інтересам дитини.

Відповідно до ч.3-4 ст.232 СК України, усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини. Усиновлення надає особі, яку усиновлено, права і накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача у такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків. Отже, підсумовуючи вищенаведене, слід підкреслити, що усиновлення тягне за собою такі ж юридичні наслідки, які наступають внаслідок народження дитини, оскільки усиновлена дитина прирівнюється до рідної. Усиновлення створює цілу систему сімейно-правових відносин: між усиновлювачами і усиновленими виникають права та обов'язки, аналогічні тим, які існують між батьками і дітьми; усиновлена дитина до родичів усиновлювача набуває прав і обов'язків, які існують між кровними родичами; при народженні дітей у усиновленої дитини, між цими дітьми і усиновлювачем і його родичами, виникає правовий зв'язок, аналогічний правам і обов'язкам при кровноспорідненому зв'язку. Отже, здійснений акт усиновлення, наділяє усиновлювачів правами та покладає на них обов'язки, визначені нормами сімейного законодавства, як і батьків дитини.

До прав усиновлювачів віднесено: право на таємницю усиновлення, тобто особа має право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення; право на приховання факту усиновлення від дитини, яка усиновлена, тобто усиновлювач має право приховувати факт усиновлення від дитини, яка ним усиновлена, і вимагати нерозголошення цієї інформації особам, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття. Усиновлювач має право приховувати від дитини факт її усиновлення, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди її інтересам; право бути записаним матір'ю (батьком) дитини. Тобто особа, яка подала заяву про усиновлення, може виявити бажання бути записаною у книзі реєстрації народжень матір'ю, батьком дитини (або повнолітньої особи). Усиновлювачі мають право на зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини (така зміна допускається судом якщо буде встановлено, що це відповідає інтересам дитини); право на зміну прізвища, імені та по батькові особи, яка усиновлена, тобто якщо усиновлювачами є одночасно жінка та чоловік, і якщо вони записуються батьками дитини, відповідно змінюються прізвище та по батькові дитини. За заявою усиновлювачів може бути змінено ім'я дитини. Для такої зміни потрібна згода дитини. Така згода не вимагається, якщо дитина живе в сім'ї усиновлювача та звикла до нового імені. Якщо усиновлювач записується батьком дитини, відповідно змінюється по батькові дитини. Якщо усиновлюється повнолітня особа, її прізвище, ім'я та по батькові можуть бути змінені у зв'язку з усиновленням за заявою усиновлювача та усиновленої особи.

Обов'язками усиновлювачів вважаються: виховувати дитину; піклуватися про

здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; захищати права та інтереси дитини; управляти майном дитини; надавати матеріальної та моральної підтримки, сплачувати аліменти на їхнє утримання; приймати участь у додаткових витратах по утриманню дітей; інші обов'язки передбачені законом.

При усиновленні не тільки усиновлювачі набувають певних прав та обов'язків, дитина, яка усиновлена, так само набуває певних прав, але головне - за нею зберігаються деякі права, які існували до усиновлення. В силу ст. 234 СК України, усиновлена дитина зберігає за собою права на пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника. Збереження пенсії усиновленим, — це виняток із загального права про втрату усиновленими прав по відношенню до своїх батьків чи їхніх родичів, адже мета збереження цього права — не допустити погіршення матеріального становища цих дітей, навіть у тих випадках, коли усиновлювачі записані в якості їхніх батьків [7, с. 199]. Крім того, слід підкреслити, що право на пенсію зберігається за неповнолітніми дітьми при їх усиновленні, незалежно від того чи була їм уже призначена пенсія і чи фактично вони її отримували. Важливо, щоб на момент усиновлення (винесення рішення про усиновлення) існували умови, які надають право на отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Разом з тим, слід погодитись із О.Кудрявцем, який вказує, що якщо смерть батьків або їх родичів, на утриманні яких перебувала неповнолітня дитина, настала після її усиновлення, дитина не набуває права та отримання пенсії [8, с.46]

Як уже підкреслювалось, здійснення усиновлення викликає правові наслідки і для усиновлених дітей. Так, усиновлені діти згідно з вимогами ст.202 СКУ зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги. Крім того, вони зобов'язані в силу ст.203 СКУ брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних тяжкою хворобою, інвалідністю або немічністю. Діти можуть звільнитися від обов'язку по утриманню своїх батьків, якщо буде встановлено, що батьки ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків (ст.204 СКУ).

Факт усиновлення породжує між усиновлювачем та усиновленим такі ж права та обов'язки, які виникають між батьками і дітьми за походженням, тому в разі їх невиконання до усиновлювачів можуть бути застосовані санкції передбачені законом, а саме, за наявності підстав, визначених ст. 164 СК України, вони можуть бути позбавлені батьківських прав. У випадках позбавлення усиновлювача батьківських прав настають наслідки, визначені законом (ст. 166 СК України). У разі смерті усиновлювача, позбавленого батьківських прав, дитина одержує право на спадкування на загальних підставах. Якщо ж відпали підстави, які слугували прийняттю рішення про позбавлення батьківських прав, усиновлювач може бути поновлений в батьківських правах відповідно до положень, закріплених ст.169 Сімейного кодексу України.

Висновки. Отже, здійснення акту усиновлення тягне за собою певні правові наслідки, які мають важливе значення, як для усиновлювачів, так і для усиновлених, і які можна звести до наступного: по-перше, з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими родичами за походженням, за певними винятками. По-друге, з моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена, та усиновлювачем і його родичами за походженням. По-третє, усиновлювачі набувають правового статусу батьків (матері, батька), а усиновлений — правового статусу дитини (дочки, сина).

Розглядаючи питання щодо правових наслідків усиновлення, вважаємо за потрібне виділити деякі спірні моменти. Зокрема, не піддається сумніву висновок щодо того, що права та обов'язки усиновлювачів та усиновлених дітей є однакими за обсягом прав та обов'язків батьків, дітей, їх родичів за походженням. Це означає, наприклад, що обов'язок утримувати дитину (усиновленого) може бути покладений на батьків усиновлювача (при чому може виявитись, що вони взагалі не повідомлялись про факт здійснення усиновлення). Такий їхній обов'язок випливає із закону, тобто питання є теоретично вирішеним. Однак, на практиці трапляються випадки, коли дід (баба) відмовляються від утримання онуків (усиновлених), посилаючись на те, що їхньої згоди на усиновлення ніхто не запитував. Для уникнення непорозумінь, які можуть виникнути в подальшому (після здійснення усиновлення), вважаємо за доцільне переглянути норми законодавства про отримання згоди на усиновлення, визнавши за необхідне отримувати згоду на усиновлення від батьків усиновлювачів за умови, що на момент здійснення усиновлення вони не досягли пенсійного віку і є працездатними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейне право України: Підручник за заг.ред. В.І.Борисової та І.В.Жилінкової. – К.: Юрінком Інтер. – 2011. – с.
2. Ершова Н.М. Правовые вопросы воспитания детей в семье. – М. – Наука. – 1971. – 104 с.
3. Свердлов Г.М. Советское семейное право. - Госюриздат. – М. - 1958. – 340 с.
4. Рясенцев В.А. Советское семейное право. – М.: Юрид.лит. – 1982. – 256 с.
5. Маслов В.Ф., Подопригора З.А., Пушкин А.А. Действующее законодательство о браке и семье. – Харьков. – Вища школа. – 1974. – 200 с.
6. Шахматов В.П., Хаскельберг Б.Л. Новый кодекс о браке и семье. – Томск. – 1980. - Изд-во Томск.ун-та. – 317 с.
7. Маслов В.Ф., Пушкин А.А. Советское семейное право. – К.: Вища школа. – 1981. – 224 с.
8. Кудрявцев О.Н. Правоотношения между родителями и детьми. Учеб.пособ. – Харьков. – 1975. – 56 с.

